

Citaten uit

De ware Erdoğan - Wolf of schaap?

Geen echte democraat, geen echte islamist. In zijn streven naar alleenheerschappij is de Turkse president Erdoğan een pragmatist die haarfijn aanvoelt wanneer hij welk gezicht moet opzetten.

door Joost Lagendijk - De Groene Amsterdammer - 12 oktober 2016

Joost Lagendijk is politiek analist en publicist en hij woonde tot voor kort in Istanbul. Onlangs verscheen van hem het boek Erdoğan in een notendop (Prometheus)

De helft van de Turken ziet in Recep Tayyip Erdoğan de man die hun land stabiel en welvarend heeft gemaakt. Ze zijn trots op Turkije's nieuw verworven aanzien in de wereld. De meeste van oorsprong Turkse migranten in Nederland delen die mening. Het andere deel vindt hem echter een dictator die Turkije aan het islamiseren is en zich niks aantrekt van andersdenkenden. De meeste Europese politici hebben de afgelopen jaren die negatieve perceptie overgenomen.

Is Erdoğan de verlosser die het land onweerstaanbaar zal opstuwen in de vaart der volkeren? Of juist de wolf in schaapskleren die van plan is Turkije om te vormen tot een islamitische republiek? Het zijn vragen die de complexiteit van Turkije en het vernuft van de politicus Erdoğan geen recht doen. Om de beweegredenen van de huidige Turkse president te doorgronden moeten we zijn optreden als politicus nader onder de loep nemen.

[... **1994:** Erdoğan wordt burgemeester van Istanbul ...]

Vier jaar later moeten de sceptici van het eerste uur erkennen dat Erdoğan het niet slecht heeft gedaan. Hij ontpopte zich niet als een ideologische scherpslijper maar als een pragmatische manager die veel grote-stadsproblemen effectief aanpakt. [...] af en toe gebruik makend van islamitische retoriek om zijn sterke band met conservatieve kiezers in stand te houden.

Erdoğan presenteert zich als een doener die veel waarde hecht aan zichtbare en meetbare resultaten. En hij werpt zich vooral op als de vertegenwoordiger van de 'zwarte' Turken, de zelf gekozen geuzennaam van de arme, laagopgeleide gelovige moslims die decennialang met de nek zijn aangekeken door de 'witte' Turken, de politieke nakomelingen van Mustafa Kemal Atatürk, de oprichter van de Turkse republiek in 1923. Deze kemalistische elite heeft de controle over het leger, de rechterlijke macht en andere sleutelinstellingen van de Turkse staat. [...]

Wel doet Erdoğan in zijn tijd als burgemeester twee uitspraken die hem tot op de dag van vandaag achtervolgen. Volgens zijn critici bewijzen ze dat hij altijd al een ondemocratische, hardcore islamist is geweest en gebleven. In 1996 antwoordt hij op de vraag van een Turkse journaliste wat democratie voor hem betekent: 'Democratie is een tram waar wij op mee rijden tot het punt waar we naartoe willen en dan stappen we uit (...) Democratie is geen doel maar een middel.' [...]

Een paar jaar later zal hij benadrukken dat hij er inmiddels anders over denkt en democratie als concept volledig heeft geïnternaliseerd.

Een tweede incident dat blijft opduiken als onweerlegbaar bewijs voor Erdoğan's islamitische opvattingen is het gedicht dat hij in 1997 op een bijeenkomst voordraagt en waarvoor hij in 1998 wordt veroordeeld. Het is geschreven door de gerenommeerde Turkse dichter en denker Ziya Gökalp. De passage die Erdoğan in de problemen brengt luidt:

'De moskeeën zijn onze barakken/ De koepels onze helmen/ De minaretten onze bajonetten/ En de gelovigen onze soldaten'.

Volgens de openbaar aanklager heeft Erdoğan zich schuldig gemaakt aan religieuze ophitsing en heeft hij opgeroepen tot een gewelddadige omverwerping van de regering. Hij wordt veroordeeld tot tien maanden gevangenisstraf waarvan hij er in 1999 vier zal uitzitten.

Het merkwaardige is dat het gedicht niet uit een of andere bundel marginale fundamentalistische poëzie komt, maar is opgenomen in schoolboeken. Gökalp is geen islamist maar een Turkse nationalist en een van de grondleggers van het kemalisme. Het gedicht is oorspronkelijk geschreven om Atatürk te inspireren in de onafhankelijkheidsoorlog van 1920-1923 die de Vader van alle Turken vocht onder de banier van de islam, tegen de ongelovige buitenlandse machten die Turkije onder elkaar wilden verdelen.

De aanklacht en veroordeling hadden niets te maken met de inhoud, achtergrond of bedoeling van het gedicht. Het ging de rechtbank om Erdoğan. Hij is een van de burgemeesters van de Welvaartspartij die op de korrel werd genomen als onderdeel van een goed georganiseerde maar geweldloze coup tegen de partij in februari 1997. Op dat moment zat de partij in de regering en vormde volgens de kemalisten een bedreiging voor het seculiere karakter van de Turkse staat. [...]

Zijn visie op democratie komt niet overeen met de in het Westen gangbare pluralistische of liberale variant. Daarin zijn ook de opvattingen van minderheden van groot belang, is de scheiding der machten heilig en zijn 'checks and balances' op de uitvoerende macht onontbeerlijk. Voor Erdoğan is er sprake van democratie als de meerderheid bepaalt wat er in het land gebeurt, en bijvoorbeeld niet langer

de kemalistische elite of het leger. Bovendien heeft hij een broertje dood aan controlemechanismen die de premier of de president het regeren moeilijk maken, zoals het Constitutioneel Hof, de Rekenkamer en een kritische pers. De afgelopen jaren zijn al die potentiële critici gemarginaliseerd of aan de kant geschoven. [...] De coup van **1997** drukt Erdoğan en andere Turkse islamisten wel met de neus op de harde waarheid: in Turkije is geen plaats voor een islamitische partij. Het leidt tot een heroriëntatie en uiteindelijk tot de oprichting van de AKP in 2001. [...]

Eind **2002** wint de AKP de verkiezingen. De nieuwe partij wordt door 35 procent van de kiezers gezien als het beste alternatief voor de traditionele partijen die een coalitieregering vormden die niet in staat bleek een diepe financiële en economische crisis in 2001 te voorkomen. Doordat slechts één andere partij de kiesdrempel van tien procent haalt, krijgt de AKP in het parlement een ruime meerderheid van de zetels. [...]

De regering-Erdoğan dient het ene na het andere hervormingspakket in en maakt een begin met de aanpak van de grootste problemen: de rol van het leger in de politiek wordt verminderd, Koerden krijgen meer rechten en marteling door de politie en in de gevangenis wordt drastisch teruggedrongen. Erdoğan beseft drommels goed dat hij zich moet bewijzen als niet-islamitische hervormer om te voorkomen dat hem hetzelfde gebeurt als de Welvaartspartij in 1997. Een van de manieren om dat te doen is samenwerking met de EU.

In zijn eerste regeerperiode valt Erdoğan's programma vrijwel naadloos samen met de eisen van de EU. De democratische standaarden worden opgekrikt en het uitzicht op EU-lidmaatschap zorgt voor een toevloed aan buitenlandse investeringen en een indrukwekkende economische groei.

In **2005** beginnen de officiële onderhandelingen met de EU en in **2007** wint de AKP de verkiezingen met 46 procent van de stemmen. De Turken belonen Erdoğan voor hun gestegen consumptiemogelijkheden, de verbeterde openbare voorzieningen en de vermindering van de spanningen in het land. [...]

Vlak na de grote AKP-verkiezingsoverwinning in 2007 wordt Abdullah Gül, een van de mede-oprichters van de partij, gekozen tot president. [...] Hij is ook degene die in het kabinet de soms heetgebakerde Erdoğan tot matiging en geduld oproept. [...]

Vanaf 2007 is hij de onbetwistbare leider die geen tegenspraak meer duldt. [...]

In **2009** lijkt Erdoğan terug te keren naar de hervormingsagenda van zijn eerste regeerperiode. Er komen breed opgezette consultaties over de Koerdische kwestie en de problemen van de alevieten [...] Uiteindelijk leveren die niks op, behalve dan frustraties bij de Koerden en alevieten.

In **2010** zien we nog een laatste oprisping van democratische veranderingsgezindheid als de regering een pakket grondwetswijzigingen in een referendum voorlegt aan de bevolking. Vanuit de EU is er veel steun voor de poging de rechterlijke macht pluriformer te maken.

In zijn tweede regeerperiode laat Erdoğan echter ook steeds vaker een ander gezicht zien dan dat van de door de EU geïnspireerde hervormer. Middels twee grote rechtszaken wordt geprobeerd de zogeheten *deep state* en de top van het leger aan te pakken. [...]

Na verloop van tijd ontsproten de onderzoeken en worden steeds meer critici van de regering gearresteerd. Hetzelfde gebeurt bij de rechtszaak tegen generaals die de intentie hadden de AKP ten val te brengen. In principe terechte juridische vervolging van enkele schuldigen ontardt in massale arrestaties en geknoei met bewijsmateriaal. In beide zaken trekt Erdoğan samen op met rechters en aanklagers die banden hebben met de Gülen-beweging.

De druk op de media neemt toe. Zo wordt in 2009 het grootste Turkse mediabedrijf, eigenaar van onder andere de krant Hürriyet en de televisiezender CNN Türk, hard aangepakt via een enorme belastingaanslag en zo tot matiging in de berichtgeving over Erdoğan en de AKP gedwongen.

Zo laat Erdoğan in zijn tweede regeerperiode verschillende gezichten zien. Hij blijft de doener die op veel terreinen concrete vooruitgang boekt. [...] Nadat hij het leger onschadelijk heeft gemaakt, komen in zijn streven naar consolidatie van zijn macht in toenemende mate autoritaire trekjes bovendrijven. [...]

Ondanks die beginnende autocratische neigingen behaalt Erdoğan in **2011** een glanzende verkiezingsoverwinning met bijna vijftig procent van de stemmen. Die heeft hij vooral te danken aan de nog steeds florerende economie en de tastbare resultaten (wegen, ziekenhuizen) van nog eens vier jaar Turkse bouwwoede. [...]

Volgens zijn eigen meerderheidsopvatting over democratie heeft Erdoğan nu het mandaat gekregen om door te pakken. Hij besluit dat hij geen behoefte meer heeft aan zijn voormalige bondgenoten in de Gülen-beweging en in Brussel, en begint zijn campagne voor het Nieuwe Turkije.

Die komt er kort gezegd op neer dat in 2023, het jaar dat de Turkse republiek zijn honderdjarig bestaan zal vieren, Turkije getransformeerd moet zijn van de republiek van Atatürk tot de republiek van Erdoğan. Die is gebaseerd op conservatieve waarden, met een grotere rol voor de islam in het publieke leven. De staat blijft seculier en de sharia wordt niet de basis van de wetgeving, maar de overheid promoot wel actief een conservatieve leefstijl. [...]

Erdoğan is ervan overtuigd geraakt dat hij de enige is die dit Nieuwe Turkije van de grond kan krijgen. Daarvoor heeft hij wel alle macht nodig en daarom dient er een presidentieel systeem te komen waarin de scheiding der machten de facto wordt opgeheven. Alle potentiële tegenwerking moet worden uitgeschakeld of afgezwakt. [...]

In zijn welhaast obsessieve streven naar alleenheerschappij passeren de verschillende gezichten van Erdoğan allemaal om beurten de revue. [...]

Maar bovenal is hij de pragmatist die haarfijn aanvoelt wanneer hij welk gezicht moet opzetten om zijn ultieme doel dichterbij te brengen. Bij herhaling heeft Erdoğan laten zien dat hij bereid is een draai van 180 graden te maken als hij inschat dat die verandering zijn machtspositie versterkt. [...]

Hij gebruikt verwijzingen naar de islam in toespraken om te laten zien dat hij nog steeds een vrome moslim is en de spreekbuis van de 'zwarte' Turken. Maar als het gaat om strategische keuzes of politieke allianties, spelen berekening, pragmatisme, revanchisme en honger naar macht een veel grotere rol.

Zijn doel om in 2023 president te zijn van een conservatief, welvarend en invloedrijk Turkije zal Erdoğan onder geen beding willen opgeven. Maar over de weg daarnaartoe zal hij ook in de toekomst flexibel blijven.

Dat zou ook wel eens snel noodzakelijk kunnen worden als gevolg van een stagnerende economie. [...]

De meeste Turkije-kenners zijn ervan overtuigd dat Turkije geen welvarend, stabiel en sterk land zal worden als de scheiding der machten wordt afgeschaft, als de helft van de bevolking in angst leeft, als er geen publiek debat meer mogelijk is en als het Koerdische probleem onopgelost blijft.

De grote vraag is of Erdoğan bereid is dit soort rationele afwegingen serieus te nemen. [...] Voor hetzelfde geld echter voelt Erdoğan zich gesterkt door de mislukking van de coup en zijn toegenomen populariteit in de nasleep daarvan. In dat geval zal hij willen vasthouden aan zijn streven naar alleenheerschappij en zullen de tegenstellingen in de Turkse samenleving alleen nog maar meer op scherp komen te staan.